

Notes

Bitllets de Sabadell inèdits de la guerra 1936-1939

Miquel de Crusafont i Sabater / miqueldecrusafont@gmail.com

188

La guerra que desencadenaren un grup de generals revoltats contra el Govern de la Segona República generà, especialment en el bàndol republicà, una gran mancança de moneda divisionària. Creiem que aquest conflicte bèl·lic s'hauria de designar com a Guerra contra el Feixisme, més que no pas amb el nom habitual de Guerra Civil, que sembla deixar els dos bàndols en el mateix nivell. I si proposem l'apel·latiu de *feixista* és perquè aquest era el que empraven durant la Guerra els combatents del govern perfectament legítim de la República en la lluita contra els militars revoltats.¹

La guerra originà la desaparició de l'or i la plata, metalls necessaris a l'Estat per als pagaments internacionals i acaparats també per la gent davant les incerteses del futur. D'altra banda, el coure i el llautó de les petites monedes foren necessaris per a la indústria de guerra. Davant de la passivitat de les autoritats republicanes, la Generalitat de Catalunya feu una emissió de paper-moneda amb els valors de 10, 2,5 i 5 pecetes², que es van incautar, per sustentar-ne el crèdit, amb els fons de la sucursal de Barcelona del Banc d'Espanya. D'altra banda, dictà una llei que, amb un cert eufemisme, autoritzava els ajuntaments a emetre moneda de valors més petits, és a dir, en termes generals i sense detallar-ho, des de la peceta fins als 5 cèntims.³ Foren molts els ajuntaments que s'acolliren

a aquest dret i feren les seves emissions, sempre amb el dipòsit en un banc o al mateix municipi de l'import de l'emissió, en moneda de curs general, cosa que va permetre el reemborsament als ciutadans quan l'any 1938 el govern republicà prohibí aquests numeraris locals. És del tot injustificada, doncs, l'afirmació que a vegades s'ha fet, que aquelles emissions descentralitzades s'havien realitzat sense cap mena de control i que havien estat l'ocasió de grans fraus. El reemborsament de l'any 1938 està plenament documentat.

Un dels nombrosos municipis emissors fou el de Sabadell, que en va fer imprimir i posar en circulació segons l'acord pres en la sessió de l'Ajuntament del 19 de maig del 1937, de fer 166.000 bitllets amb el valor d'1 peceta i 167.000 amb el de cinquanta cèntims. En la sessió del 6 d'octubre del mateix any llançava encara una nova emissió de 100.000 bitllets de 25 cèntims, cosa que totalitza un valor total de 274.500

---

sense contemplacions, argumentant que ho feia perquè "havia d'afrontar conflictes d'Estat" i davant les "demores incomprensibles" del Govern de la República. Vegeu el pròleg del mateix Tarradellas al llibre de M. CRUSAFONT, M. GARCIA GARRIDO i A. M. BALAGUER, *Història de la moneda catalana*, Barcelona: Caixa de Barcelona, p. 7. No cal dir que aquestes actuacions decidides de la Generalitat Catalana foren vistes iradament des del govern central republicà. Així, en decidir-se finalment, després de més d'un any i mig de guerra, a emetre bitllets de banc de valors petits i poder finalment obligar a retirar el numerari municipal va enviar a cada ajuntament una circular clarament venjativa manant la destrucció immediata dels bitllets davant d'uns inspectors que enviaria la Direcció General del Tresor, que fiscalitzarien, a més, totes les actuacions, factures i acords dels ajuntaments en tots els seus detalls i en relació amb l'emissió realitzada. Certament això no es va poder dur mai a terme. Vegeu Sebastià DATZIRA, Miquel CRUSAFONT, "Quatre textos diferents referents al paper-moneda municipal (1936-1939); dos de la generalitat, un de municipal i un de l'Estat", *Acta Numismàtica*, 51 (2021), p. 197-202.

1 Així es deia llavors, per exemple, en la famosa cançó republicana *Ay, Manuela*: "Luchamos contra los moros, mercenarios y fascistas...".

2 Malgrat que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans encara no dona aquest terme com acceptat, en la numismàtica catalana sempre es parla de "peceta" d'acord amb un estudi monogràfic propi que demostra que la paraula peceta ve del català *peça*.

3 Així ho determinà el conseller de Finances, Josep Tarradellas,

pecetes.⁴ És probable que una part o tota l'emissió dels 25 cèntims restés sense ús, ja que recordem que el comerciant Bosch, del carrer de Sant Jaume, tenia encara vers l'any 1970 paquets sencers i encara sense obrir d'aquests darrers bitllets. El fet que la veritable data de l'acord d'emissió fos a finals d'any pot explicar millor aquesta manca de distribució dels bitllets de 25, ja que, en entrar el 1938, el Govern de la República va

4 Antoni TURRÓ I MARTÍNEZ, *Les emissions monetàries oficials de la Guerra Civil (1936-1939)*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 2007. Les motivacions que condueixen a les emissions i les lleis corresponents són àmpliament glosades a la introducció del llibre, p. 21-27. Turró, però, dona erròniament com a data del segon acord el 28 de maig, a desgrat que en els mateixos bitllets hi consten les dates correctes. Tampoc no detalla la quantitat de l'emissió de cada bitllet i dona com a xifra total 250.000 pecetes en lloc de les 274.500 reals. Les dades veritables ens apareixen en un informe encarregat pel secretari de l'Ajuntament de Sabadell i lliurat i signat per Alfred Encontra en data 19 de juliol, del 1960. Aquest el trameté a Ramon Martí Cot, que n'havia sol·licitat les dades (Arxiu documental Martí Cot).

emetre, finalment, bitllets de petits valors i va prohibir els dels ajuntaments que s'havien emès, no només a Catalunya, sinó també a València, l'Aragó, Múrcia, Andalusia i altres llocs.

Pel que fa al bitllet d'una peseta, en fou reproduït l'anvers al llibre d'Andreu Castells sobre l'art sabadellenc, emprant l'antic motlle que, almenys llavors, encara es conservava. Els dibuixos foren executats pel gravador Ricard Marlet (Sabadell, 1896-Matadepera, 1976) i apareixen els dibuixos originals en els dos estudis que han estat dedicats a la seva obra.⁵ Es comen-

5 Andreu CASTELLS I PEIG, *L'art sabadellenc*, Sabadell: Riutort, 1961. Vegeu la pàgina 675. Sobre Ricard Marlet, vegeu Rosa Maria SUBIRANA (coord.), *Ricard Marlet*, Sabadell: Museu d'Art de Sabadell; Fundació Caixa de Sabadell, 1996, p. 105, on es veuen els tres bitllets en dibuix original i en el bitllet acabat, amb els seus textos, i Marc ROMEU, *Ricard Marlet i Saret. Escultura, pintura, dibuix, gravat*, Sabadell, 2008, p. 213, on consten els anversos dels dibuixos dels bitllets d'1 peseta i de 50 cèntims i el del revers comú a tots tres bitllets.

ta anecdòticament que algú preguntà a l'artista com era que a les xemeneies que hi ha al revers, en l'una el fum anava cap a la dreta i en l'altra, cap a l'esquerra i que ell comentà (érem en plena guerra) que allò era degut al fet que en aquell moment per Sabadell corrien molts mals aires.

Els treballs de gran abast de Turró i de López i Lluch⁶ ens han aportat multitud de signes monetaris de la Guerra sobre el Feixisme, entre els quals els que corresponen a les emissions municipals i d'algunes entitats com ara les cooperatives i sindicats. López i Lluch, d'altra banda, es va esforçar a aportar també altres materials associatius o de particulars, però sembla clar que resta encara molt per retrobar, com ens ho han demostrat els aplecs més monogràfics, com el de Datzira sobre el Bages o els d'Aimerych sobre la Segarra i el Penedès. Sembla clar que per arribar més a fons cal un treball de camp, municipi per municipi.⁷

Pel que fa a Sabadell, en concret, són ben coneguts i fins abundants els bitllets municipals del temps de la contesa, referències Turró 2232, 2233 i 2234 per als tres valors mencionats abans. Ell mateix, però, també va publicar altres bitllets extremadament rars: el 2235, que correspon a un bitllet de deu cèntims del Servei Municipal d'Autobusos; el 2237, de 25 cèntims, per als Espectacles Municipalitzats, i el 2237, emès probablement també pel municipi i que és un cartró rodó de 10 cèntims i per a la Distribució de Racionament.⁸ Per la seva banda, López i Lluch va pu-

6 A. TURRÓ, *op. cit.*, i Antoni LÓPEZ I LLUCH, *Les monedes de les cooperatives catalanes 1850-1950*, Barcelona: [autoedició], 1983.

7 Sebastià DATZIRA I SOLER, "Les emissions de moneda local a la comarca del Bages durant la guerra 1936-1030", *La moneda a la Catalunya Central*, que acull l'obra del mateix autor, Centre d'Estudis del Bages, amb la col·laboració de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) d'altres, Manresa, 1991, p. 140-315. Isidre AYMERICH I BERNAL, *El paper moneda, els bons i els vals a la Segarra durant la Guerra Civil (1936-1939)*, Cervera: Consell Comarcal de la Segarra; Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 2008. Del mateix autor llibres semblants dedicats a l'Alt Penedès (2013) i al Baix Penedès (2018). Sobre el tema del paper-moneda de la guerra en el nostre àmbit i de forma general, cal esmentar els altres llibres de Turró sobre els bitllets de la Franja (*El paper moneda català a la Franja de Ponent, 1936-1939*, Barcelona: El Llamp, 1987) o del País Valencià (*El paper moneda al País Valencià, 1936-1939*, Catarroja: Barcelona: Palma: Afers, 1995) i nombrosos articles de Turró, Jorba o Crusafont a la revista *Acta Numismàtica*, de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), el darrer, S. DATZIRA, M. CRUSAFONT, "Quatre textos...", *op. cit.*, p. 197-202.

8 A. TURRÓ, *op. cit.*, p. 740-750.

blicar unes monedes i bitllets, generalment també de gran raresa: monedes de llautó de 2 i 1 peceta i altres de 50 i 25 cèntims d'alumini de la Cooperativa Sabadellenca (109, 108, 111 i 110, per ordre de valors), 1 peceta de níquel i 20 cèntims de llautó del Cafè Campos (113 i 112), monedes de 20 i 10 cèntims del Cafè Euterpe (114 i 115), bitllets de 20 i 10 cèntims del forn de Pere Mallafré (117 i 116), la peceta de níquel de la Cooperativa Sanitària. Casal Mutualista (118), el bitllet d'1 peceta de la Cooperativa Sabadellenca (119), els bitllets de 10 i 5 cèntims del Servei Municipal d'Autobusos (121 i 120, el primer també publicat per Turró), els cartrons rodons de Racionament de 10 i 5 cèntims (122 i 123, el primer també publicat per Turró), el cartró de 20 cèntims de la Indústria Gastronòmica Col·lectivitzada (124) i els cartrons rodons de V. Planas de 35 i 25 cèntims (126 i 125).⁹

Val a dir que si bé la majoria d'aquestes peces evidencien haver estats emeses durant la guerra, algunes de les quals potser abans de l'emissió del paper-monedes municipal, tampoc es pot assegurar que alguna no sigui anterior, a excepció, certament, de les que mencionen expressament la data o el fet de pertànyer a empreses col·lectivitzades

En aquest cas ens plau d'aportar algunes peces inèdites en forma de cartrons o de petits bitllets, tots de la ciutat. Tres són d'associacions o d'empreses col·

lectivitzades, dos de particulars i la resta de l'anomenada Comissió de Proveïments, organisme dependent de l'Ajuntament. Vegem-ne la descripció:

1.- ASSOCIACIÓ D'ORBS DE SABADELL

Bitllet de paper dentat de color rosat amb impressió en vermell i negre, de 70x44 mm. Al centre, escut del municipi dins d'una làurea, ben igual que algunes insígnies dels regidors. Al darrere, la data, 11 gener del 1938. Porta diferents llegendes, tant a l'anvers com al revers, on hi són en forma de tampó, entre les quals CUPÓ· PRO·NOSTRES·ORBS, el valor de 10 cèntims i la caducitat als 30 dies, de manera que devia ésser una mena de loteria, potser amb suport municipal. (il·lustrem només l'anvers).

191

2.- COOPERATIVA / DE BARBERS / I PERRUQUERS / SABADELL

Cartró rodó marcat a l'anvers amb un tampó amb el nom de l'associació, un ornament i el núm. 1224. Al revers la xifra 10.

3.- INDÚSTRIA GASTRONÒMICA COL·LECTIVITZADA. SABADELL

Cartró marronós de 33x24 mm amb aquesta llegenda a l'anvers i un tampó i al revers, 10 cèntims, emmarcat. López i Lluch va publicar-ne un de semblant del valor de 20 cèntims amb el número 124.

4.- CAFÈ EUTERPE

Cartolina beix de 50x40 mm amb aquesta llegenda i el valor: 10 cèntims, tot imprès i amb una orla. Al revers, timbre de l'establiment fet amb tampó i Joan Cr... L'Euterpe, situat al capdamunt de la Rambla, era cafè, restaurant, sala d'espectacles i cinema i fou també important a la postguerra. Com hem vist, López i Lluch en va publicar les monedes de llautó de 20 i 10 cèntims.

5.- LLIBRERIA SALLARÈS

Pedregar 23 - Sabadell. 10. Imprès amb tampó sobre unes cartolines de 62x41 mm, que mostren haver estat reaprofitades de fitxes amb línies horitzontals paral·leles, que es veuen al revers. Fou una llibreria important, propietat del poeta i intel·lectual Joan Sallarès i a la postguerra es traslladà al passeig de la Plaça Major, on, amb un to més aviat d'esquerres, competia amb la

9 A. LÓPEZ I LLUCH, *op. cit.*, vol. 1, p. 59-66.

Llibreria Sabadell, també important, però, en aquell temps, amb fama de capellanícia i de dretes. Ambdues han desaparegut fa temps, si bé la Llar del Llibre va succeir la Llibreria Sallarès.

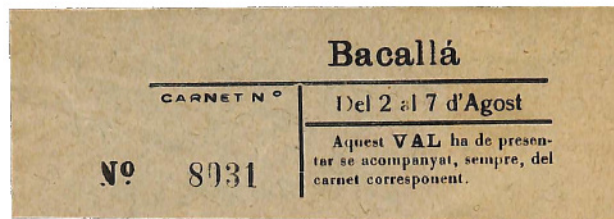
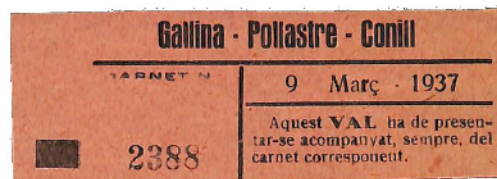
6.- COMISSIÓ DE PROVEÏMENTS

El grup corresponent a la Comissió de Proveïments consta de 10 exemplars. El primer és indubtablement del període bèl·lic, ja que porta la data de 9 de març del 1937. El segon, amb data 2 al 7 d'agost, no porta l'any, però és idèntic que l'anterior. El tercer no porta datació, però en ostentar la menció "Sèrie B", sembla indicar-nos que seria la continuació dels altres dos. La resta són 7 vals que porten només la menció d'Ajuntament de Sabadell i de la Comissió de Proveïments, el producte a què dona dret i a sota, "Lloc on correspon proveir-se" amb un tram en punts per indicar el nom de la parada i "N" per identificar-la millor. Aquests set impresos no porten cap indicació que ens permeti fixar-ne la cronologia, i corresponen a "Bacallà", "Gallina-Pollastre-Conill", "Patates", "Mongetes-Cigrans", "Moltó-Vedella", "Pa" i "Sucre". Tots tenen força afinitats amb els anteriors. Per exemple, un té com a productes, com hem dit, "Gallina-Pollastre-Conill", igual que el número 6, datat el 1937. D'altra banda, sembla impossible un val fet en català en la postguerra i una "Comissió de proveïments" ha de correspondre, certament, a un moment de precarietat en la distribució d'aquells aliments. En el primer i el segon es deixa un espai per a un número de carnet i s'adverteix que sense aquest número no es podrà accedir al producte indicat. Tot plegat fa força lògic que considerem tots aquests vals com a autèntics i del període de la guerra.

Crec recordar haver vist també uns bitllets municipals sabadellencs, com a cupons d'ajut als refugiats, i de segur que n'hi pot haver d'altres. En qualsevol cas, pensem que val la pena d'anar-los fent conèixer si tenim la sort que els atzars els hagin salvat de l'oblit i de la destrucció. Són una bona mostra dels mecanismes d'ajut que el govern republicà va haver d'endegar en aquell període de tantes dificultats de tota mena.

L'accés, a darrera hora, a l'Arxiu Ramon Martí i Cot ens ha permès de trobar la justificació que els ajuntaments aportaven per verificar els canvis dels noms dels municipis que duïen al·lusions als sants o al rei. Recordem, per exemple, que Sant Cugat passà

(6)

a ésser Pins del Vallès; Sant Quirze, Quirze del Vallès; Molins de Rei, Molins de Llobregat, i Santa Perpètua de Moguda (avui Mogoda), Perpètua de Moguda. Els diferents ajuntaments que volien canviar el nom n'havien de demanar autorització a la Generalitat i, un cop aprovat el canvi, el comunicaven als altres ajuntaments amb unes circulars explicatives, en les quals trobem els motius esgrimits. Un grup d'aquestes circulars, conservades en l'esmentat arxiu, ens permet de fer-nos càrrec de les raons aportades. En donem tres exemples representatius:

1.- Palau de Santa Eulàlia demana de passar a dir-se Puigflorit de Fluvià, "recollint un estat d'opinió gairebé unànim i acorda d'extirpar" el nom del poble pel seu "caire feudal i clerical, tan sols propi de l'Edat Mitjana".

2.- Sant Boi de Lluçanès demana de passar a dir-se Aurora de Lluçanès argumentant que vol fer el canvi perquè el nom vell "representa el predomini del feudalisme clerical", que vol substituir per la "nova

(6)

Ajuntament de Sabadell
Comissió de Proveïments

Bacalla

Lloc on correspon proveir-se:

_____ N.º _____

Ajuntament de Sabadell
Comissió de Proveïments

Gallina - Pollastre - Conill

Lloc on correspon proveir-se:

_____ N.º _____

Ajuntament de Sabadell
Comissió de Proveïments

Patates

Lloc on correspon proveir-se:

_____ N.º _____

Ajuntament de Sabadell
Comissió de Proveïments

Mongetes-Cigrons

Lloc on correspon proveir-se:

_____ N.º _____

Ajuntament de Sabadell
Comissió de Proveïments

Moltó - Vedella

Lloc on correspon proveir-se:

_____ N.º _____

Ajuntament de Sabadell
Comissió de Proveïments

PA

Lloc on correspon proveir-se:

_____ N.º _____

Ajuntament de Sabadell
Comissió de Proveïments

Sucre

Lloc on correspon proveir-se:

_____ N.º _____

justícia social, que ja comença a albirar-se en la consciència del nostre poble”.

3.– Santa Coloma de Queralt demana de passar a dir-se Segarra de Gaià, “fent-se càrrec del desentonament popular que suposa un els moments revolucionaris actuals el nom ostentat, que és ridícul i troglodita, digne d’uns padrins fanàtics i absolutistes”. Per això, vol acordar-se amb “la realitat político-geogràfica del nostre poble posant un nom adient amb el moment històric que vivim”.

Val a dir que si bé en molts casos es feren canvis assenyats, amb l’aportació d’elements positius del paisatge del lloc o de la seva producció i amb l’afegit del nom de la comarca, en d’altres el canvi fou del tot injustificat, com ara el de Molins de Rei, que res tenia a veure amb la monarquia borbònica, sinó amb el noble rei català Alfons I, del segle XII, que tenia uns molins en aquell lloc. O bé els canvis de Sant Quirze per Quirze o de Santa Perpètua per Perpètua, que mantenien –i per tant, seguien honorant– el nom del sant, però deixant-lo sense l’apel·latiu. És molt probable que fos a demanda del nostre geògraf Pau Vila, que tant havia treballat per dignificar el nostre ordenament geogràfic, que la Generalitat –que, com veiem, d’entrada ho havia acceptat tot sense crítica– creés una comissió en el si de l’Institut d’Estudis Catalans a fi de valorar aquests canvis. Però quan l’any 1939 arribà el final de la guerra la comissió encara no havia fet res.¹⁰

En qualsevol cas, poc es podien pensar llavors aquells responsables municipals, tan aïrats i tan optimistes, que demanaven aquells canvis, que aviat els cauria a sobre mig segle més de vida “clerical, feudal i troglodita”. ●

193

10 S. DATZIRA, “Les emissions...”, *op. cit.*, p. 150.